

Василинчук А. В.

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ПОГЛЯДИ НА АНТИГЕТЬМАНСЬКЕ ПОВСТАННЯ (ЛИСТОПАД–ГРУДЕНЬ 1918 Р.) ВПРОДОВЖ 1918–1991 РР.

Антигетьманське повстання листопада–грудня 1918 р. хоч і було короткотривалим військовим конфліктом, але все ж мало значний вплив на перебіг Української революції і відповідно не лишилося поза увагою історіографії. Причому характерною рисою історіографії Української революції 1917–1921 рр. є те, що її частина створювалася в еміграційному середовищі (охопленому міжідеологічними суперечностями), а частина — в СРСР під ідеологічним диктатом партії. І, відповідно, відображення подій Української революції 1917–1921 рр. і там, і там є значною мірою заідеологізованим. Те саме стосується і повстання Директорії у грудні–листопаді 1918 р. Відображення цієї події в історіографії впродовж ХХ століття є гарною ілюстрацією того, як історичні наративи можуть бути інструментом у політичній та ідеологічній боротьбі, і, своєю чергою, демонстрацією того, як політична боротьба впливає на формування наукової історичної літератури.

У статті виокремлено та здійснено опис різних течій у поглядах на Антигетьманське повстання у вітчизняній історіографії з моменту закінчення конфлікту до 1991 р., розглянуто еволюцію та зміни цих напрямів упродовж зазначеного періоду. Висвітлено також основні зміни й тренди в підходах до дослідження цієї події протягом 1918–1991 рр. Проаналізовано роль і вплив політичних факторів на формування історичного наративу щодо повстання Директорії, а також виявлено взаємозв'язки між політичним контекстом того часу й історіографічними дебатами.

Ключові слова: Антигетьманське повстання; Українська революція; радянська історіографія; Гетьманський рух.

Вступ

Майже відразу після закінчення повстання і повалення Гетьманату почалися публіцистичні, а згодом і історіографічні дискусії про цю подію, однак вони не вилились у значні роботи монографічного характеру. Зазвичай повстання розглядали досить стисло, коротко, в контексті загальної хронології Української революції, або ж як частину праць, присвячених Гетьманату і Директорії. Загалом така тенденція зберігається і у наш час.

У нашій роботі ми зосередимо увагу на історіографічних поглядах у період від завершення конфлікту (тобто кінця 1918 р.) до відновлення української державності в 1991 р. та початку сучасної української історіографії. Праці цього періоду цікаві не лише як історичне джерело про Антигетьманське повстання, а і як ілюстрація того, як прихильники різних політичних поглядів можуть інтерпретувати ту саму подію для просування власних ідеологічних та політичних наративів і як ці наративи своєю чергою форму-

ють наукові праці. Без сумніву, і в сучасних роботах є вплив ідеологій, однак нині з огляду на зростання рівня академізму в історичних працях це не є настільки помітним. Крім того, сприйняття повстання Директорії у сучасній історіографії вже є досить дослідженим. Зокрема, треба згадати статтю Миколи Стопчак «Повстання проти гетьмана П. Скоропадського й ліквідація Української Держави: сучасна вітчизняна історіографія»¹.

У нашій праці ми спробуємо виокремити низку історіографічних поглядів на Антигетьманське повстання, простежити генезу їх виникнення і поступову еволюцію. Відразу варто зауважити, що для огляду було обрано переважно ті праці, які мали чітке політичне забарвлення та заідеологізованість і використовувалися як інструмент для політичної боротьби, оскільки саме їх аналіз є метою цієї статті.

¹ Микола Стопчак, «Повстання проти гетьмана П. Скоропадського й ліквідація Української Держави: сучасна вітчизняна історіографія», *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія «Історія»* 43 (2023): 109–119.

Республіканський погляд

Першою розглянемо течію прихильників Директорії та Центральної Ради, яку ми назвемо «республіканською». Зазнавши поразки і потрапивши в еміграцію, чимало колишніх політичних і військових діячів Директорії та Центральної Ради взялися до написання не лише мемуарів, а й повноцінних історичних праць, в яких робили огляд подій 1917–1921 рр. і зокрема зачіпали повстання Директорії. Вони продовжували критикувати гетьманський режим, а також полемізували зі спробами «відбілити» Гетьманат. До республіканського табору ми можемо віднести як досить «лівих» (Володимир Винниченко², Павло Христюк³, Ісаак Мазепа⁴, Михайло Грушевський⁵), так і більш «правих», які орієнтувалися на постать Симона Петлюри і Андрія Лівіцького (Максим Славінський⁶).

Антигетьманському повстанню в їхніх працях зазвичай приділено доволі значну увагу. У них ми можемо знайти докладний опис причин і процесу підготовки повстання, однак сам його перебіг і військові дії відображено досить слабо. Ставлення авторів до повстання переважно було однакове, різною була лише інтерпретація подій після нього.

Гетьманат автор праць вбачали неукраїнською та антинародною державою, а повстання — необхідним кроком для соціального та національного визволення. Рівень важливості першого або другого варіювався залежно від політичних переконань автора.

Для прихильників більш лівих поглядів значну роль відіграв соціальний аспект, що зокрема проявлялося в марксистських штампах (на кшталт класової боротьби, всесвітньої революції, інтернаціоналізму, класового підходу). Зокрема вони вважали, що «буржуазію ніякими переговорами і конференціями не можна примусити здати хоч крихотку влади»⁷, як писав Винниченко. Виправдовуючи себе, вони заявляли, що гетьманський режим своєю політикою дискредитує саму ідею самостійної України, а виступ проти Гетьманату розцінювали як віднов-

лення чесного імені українського національного руху («...цим виступом ми реабілітуємо ідею національного українського руху серед нашого народу, де політика Центральної Ради, німці й гетьманщина так запаскудили її, так спровокували й огидили, що маси без ворожості не можуть чути слова “Україна”...»⁸). Також у багатьох таких працях наявна критика соратників у повстанні, зокрема Євгена Коновальця, Симона Петлюри та інших. Наприклад, П. Христюк, критикуючи склад Директорії, гнівно заявляв, що С. Петлюра та В. Винниченко є «великі угодовці та опортуністи», а також «українські дрібнобуржуазні патріоти», і критикував їх за те, що члени Директорії загалом підняли повстання під націонал-демократичними гаслами⁹. В. Винниченко зі свого боку піддавав нещадній критиці Симона Петлюру і Павла Болбочана і взагалі все українське офіцерство за «дрібнобуржуазний світогляд», який проявився у їхньому небажанні включати соціалістичні лозунги в агітаційні матеріали повстання, а також у негативному ставленні до різноманітних рад в Україні. Особливу нелюбов у Володимира Кириловича викликав С. Петлюра, якого він палко звинувачував у тому, що той своїми діями надав особистого забарвлення всьому українському рухові¹⁰.

Для більш поміркованих «республіканців» набагато важливішим було питання демократичності і української державності загалом, хоча і соціальний аспект також мав значення, але явно не таке помітне, як у попередньої групи. Зокрема, М. Славінський у своєму класичному підручнику з історії України для студентів Української господарської академії у Подєбрадах характеризує Українську Державу як «наскрізь реставраційну», а до головних причин повстання відносить невдоволення населення внаслідок скасування земельних реформ Центральної Ради, ставку на заможні проросійські кола і найголовніше — Федеративну грамоту. Сам конфлікт зводився до простої формули, що гетьман тримався, доки йому допомагали німці, немає навіть згадки про битву під Мотовилівкою, що загалом логічно з огляду на лаконічний характер праці¹¹.

Після Другої світової війни ми бачимо значну еволюцію «лівих» у «республіканській» течії, зокрема зменшення рівня «революційності» і марксистських штампів. Зникає і різкість оцінок як щодо Гетьмана, так і щодо членів Дирек-

² Володимир Винниченко, *Відродження нації (Історія української революції: mareць 1917 р. — грудень 1919 р.)* (Київ: Книга роду, 2008).

³ Павло Христюк, *Замітки і матеріали до історії української революції: 1917—1920 рр.*, т. 1–4 (Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969).

⁴ Ісаак Мазепа, *Україна в огні й бурі революції (1917–1921)* (Київ: Темпора, 2003).

⁵ Михайло Грушевський, *Твори: у 50 т.*, том XVIII (Львів: Видавництво «Світ», 2013).

⁶ Максим Славінський, *Історія України (Подєбради, 1933–1934)*.

⁷ Винниченко, *Відродження нації*, 269.

⁸ Винниченко, *Відродження нації*, 459–460.

⁹ Христюк, *Замітки і матеріали*, т. 3, 133.

¹⁰ Винниченко, *Відродження нації*, 283–291.

¹¹ Славінський, *Історія України*, 171–172.

торії. Певно, найбільш яскравим виразником цих процесів був Панас Феденко. У своїй праці «Український рух у ХХ столітті», говорячи про мотивацію виступу, він зазначав: «Було ясно: коли не зроблять почину для повстання українці, то революцію в Україні зроблять росіяни і піднімуть українські маси не тільки проти реакційного режиму, але і проти української національної ідеї»¹². Автор досить ретельно аналізує гетьманський режим та зосереджувався на його критиці, однак усе ж здебільшого робив акценти на його хибих у соціальній політиці і з цього висноував, що «події в різних країнах світу в ХХ віці показують, що реакційні режими не можуть вести боротьбу проти большевизму успішно. Навпаки, історія показує, що реакційні режими підготовляють ґрунт для большевицької диктатури»¹³.

Націонал-демократична республіканська течія отримала розвиток у роботах Олександра Брика¹⁴. Він був послідовним прихильником Директорії та супротивником гетьмана, але при цьому повністю позбавлений лівого впливу. Саме з таких позицій він схвалював ідею повстання, але критикував окремі його аспекти (анархічність, недостатню увагу до загрози большевизму тощо), однак сам виступ вважав цілком виправданим і доцільним.

Гетьманський погляд

Другою течією стала гетьманська історіографія, представлена працями Дмитра Дорошенка¹⁵, Сергія Шемета¹⁶, В'ячеслава Липинського, Василя Кучабського та інших учасників гетьманського руху. Вони також не видали жодної спеціалізованої праці, присвяченої Антигетьманському повстанню, однак у своїх роботах і публіцистиці намагалися подати альтернативну точку зору на Українську Державу П. Скоропадського і її загибель. Їхній історичний наратив також прямо впливав із політичних поглядів. Повстання вони вважали помилкою, і навіть ті з них, які самі взяли в цьому участь, у публіцистиці шкодували про це. Цікавим є те, що вони в своїх роботах намагалися розкаятись і за інших народних героїв, які брали участь у поваленні

Гетьманату, наприклад П. Болбочана, що його С. Шемет подавав ледь не як гетьманця, якого обдурив УНС¹⁷. У своїх працях вони критикували очільників Директорії за соціалізм, наближений до большевизму (який, на їхню думку, довів державу до краху і большевицької окупації), за інтриганство, за змовництво перед гетьманом, за небажання співпрацювати з гетьманським урядом і найголовніше — за організацію повстання проти нього. Однак багато інформації та фактажу з їхніх праць саме про Антигетьманське повстання, на жаль, взяти неможливо, адже його перебіг і взагалі останній місяць існування Гетьманату висвітлено вкрай слабо. Складається враження, що для гетьманців усе, що було пов'язано із Федеративною грамотою та поваленням Гетьманату, являло собою болочу тему, на яку вони воліли закрити очі.

У другій половині ХХ ст. ситуація дещо змінилася. Якщо республіканська течія в цей період стала більш поміркованою та почала наблизитися до об'єктивізму, то серед гетьманців ми бачимо зовсім іншу тенденцію. Їхні позиції радикалізуються, і вони вже не уникають питання Антигетьманського повстання. В своїх працях вони, спираючись на роботи організаторів повстання (перш за все В. Винниченка і М. Шаповала), піддають критиці мотиви змовників, популяризують тезу про їх договір із большевиками, продовжують прославляти Гетьманат. Прикладами таких праць є роботи Остапа Войнаренка¹⁸, Петра Солухи¹⁹, Мирона Королишина²⁰ та ювілейні збірники гетьманських товариств²¹.

Праця П. Солухи «Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви — до Леніна)» певно є найяскравішим виразником подібного підходу. Автор, спираючись на спогади В. Винниченка і М. Шаповала і згадки у них про контакти з представниками РСФРР в Україні восени 1918 р., вибудовує повноцінну теорію змови, базовану на «договорі» між організаторами Антигетьманського повстання і большевиками. Зокрема, він стверджує,

¹⁷ Там само.

¹⁸ Остап Войнаренко, *До нової Полтави* (Нью-Йорк: Видавнича корпорація Булава, 1955).

¹⁹ Петро Солуха, *Договір з Москвою проти гетьмана Павла Скоропадського (Володимир Винниченко та Микита Шаповал по допомогу до Москви — до Леніна)* (Б. м.: накладом автора, 1978).

²⁰ Антін Кушинський, *Вояцькі заслуги й лицарські чесноти Гетьмана всієї України Павла Скоропадського* (Торонто, 1973).

²¹ Мирон Королишин, ред., *За всенациональну єдність. У 110-річчя народження гетьмана Павла. У 65-річчя відновлення гетьманства* (Торонто, 1983); Мирон Королишин, упоряд., *До 60-річчя Української Гетьманської Держави, відновленої Павлом Скоропадським 29 квітня 1918 р.* (Торонто, 1978).

¹² Панас Феденко, *Український рух у ХХ столітті* (Лондон: Наше слово, 1959), 162–163.

¹³ Там само, 66.

¹⁴ Олександр Брик, *Тернистий шлях Українського Уряду (1918–1921)* (Вінніпег, 1969).

¹⁵ Дмитро Дорошенко, *Історія України 1917–1923 рр.*, т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року (Київ: Темпора, 2002).

¹⁶ Сергій Шемет, «Полковник Петро Болбочан (замітки до історії Запорозького Корпусу 1917–1919 рр.)», *Хліборобська Україна* 4, збірник VII і VIII (1922–1923): 200–236.

«...що творці УНР приклали багато праці на повалення держави — Гетьманщини, то правда. А чи повалили б вони своїми силами без допомоги Леніна, підстав на те нема. Навіть нема підстав бути певними, чи взагалі вони наважились би на повстання, якби не склали договору з Леніним про допомогу. Бо і саме повстання почали тоді, як Ленін дав наказ починать»²².

Націоналістичний погляд

Також варто зазначити про ще один, хоча і невеликий, але цікавий погляд на антигетьманське повстання — націоналістичний. Він зародився в 1930-ті рр. в середовищі прихильників ОУН і розвивався надалі.

У «Причинках до історії Української революції» Є. Коновалець досить докладно зупиняється на тих дискусіях, які точилися довкола питання Антигетьманського повстання в еміграції і висловлювали закиди в його бік. Зокрема він аналізує, чому з погляду національних інтересів окремому загону Січових стрільців було би доцільніше лишатися в Наддніпрянщині та зрештою взяти участь у повстанні Директорії, а не вирушати до Галичини. Крім того, він відкидає критику в «зраді» гетьмана, заявляючи, що протягом всього часу свого існування Січове стрілецьтво намагалося бути посередником між владою та Українським національним союзом і всіляко запобігати конфлікту, а рішення про виступ остаточно було прийнято після Федеративної грамоти. Прикметно, що Є. Коновалець жодним чином не критикує соціальну політику Гетьманату, та й до особи голови держави ставиться досить позитивно і критикує здебільшого підхід до формування збройних сил. Моральною основою «зради» гетьмана він вважає видання Федеративної грамоти як такої, яка зробила нечинною присягу гетьману, дану Січовим стрілецьством. Зрештою, одним із провідних аргументів є згаданий у «республіканців»: «“Карательные отряды” скомпрометували серед широких народних мас ідею українського національного визволення настільки, що ті маси будуть готові піти за кожною силою, яка йтиме під гаслом боротьби проти України»²³.

Також класичним прикладом цієї школи ми можемо назвати працю Петра Мірчука «Україно-московська війна 1917–1919 рр.». З одного боку, автор нещадно критикує соціалістів, вбача-

ючи у їхній ідеології головну причину поразки національно-визвольних змагань, а з іншого боку, пістету до гетьмана він теж не має, закидаючи йому зраду національних інтересів Федеративною грамотою. Однак головною тезою його праці є не критика влади, а прославлення самостійницьких (націоналістичних) сил, до яких він зараховував УДХП²⁴, УПСС²⁵, Січове Стрілецьтво та частково УПСФ²⁶. Автор вважає повстання необхідним і пише, що інакше б «тоді була б велася на українських землях вже тільки війна московських білогвардійців із московськими большевиками»²⁷, але при цьому вважає, що благу ідею повстання погубив В. Винниченко своїми соціалістичними лозунгами.

У другій половині ХХ ст. інтерес до Антигетьманського повстання поступово слабне, для прихильників націоналістичних рухів воно перестає бути предметом полеміки. Крім того, прихильників націоналістичних поглядів у цей період більше цікавили події Других визвольних змагань. З огляду на це, після 1960-х років ми не знаходимо значних праць із такою позицією.

Радянський погляд

Четвертою течією, яку ми виділяємо, є радянська, що за час свого існування зазнала чи не найбільших змін. Складовою цієї течії було і пояснення причин повстання Директорії.

Ще під час Антигетьманського повстання більшовицька пропаганда намагалася продемонструвати своє ставлення до цієї події і заклала основні наративи радянського погляду на конфлікт. Однією з головних ідей була та, що Директорія і Гетьманат ідентичні своєю суттю і жодна з влад не відповідає народним інтересам. Відповідно до більшовицької пропаганди мета повстання Директорії полягала суто у прагненні влади, якою гетьман не бажав ділитися з Петлюрою. З цього робили висновок: «Те, которые хотели царствовать в купе с гетманом, не могут быть за народные интересы»²⁸. Другим важливим наративом більшовицької пропаганди щодо висвітлення повстання стало визнання того, що чимала кількість людей пішла за Директорією,

²⁴ Українська демократично-хліборобська партія.

²⁵ Українська партія соціалістів-самостійників.

²⁶ Українська партія соціалістів-федералістів.

²⁷ Петро Мірчук, *Українсько-московська війна (1917–1919)* (Торонто: Політична бібліотека Ліги визволення України, 1957), 72.

²⁸ Иван Рыбалка, ред., *Гражданская война на Украине, 1918–1920: Сб. док. и материалов. В 3 томах*, том 1, книга 1: Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической директории (Київ: Наукова думка, 1967), 468–469.

²² Солуха, *Договір з Москвою*, 45.

²³ Євген Коновалець, *Причинки до історії Української революції* (Прага: накладом Проводу українських націоналістів, 1928), 14.

однак успіх повстання пояснювався тим, що більшовики весь час існування Гетьманату підточували його, і зрештою «оказалось достаточным одного маленького толчка войск Петлюры чтобы гетманский режим развалился»²⁹.

Такі самі тези лунали і в радянській історіографії, яка почала формуватися в 1920-ті роки, зокрема у працях учасників і свідків подій — Матвія Яворського³⁰, Михайла Какурина³¹, Володимира Антонова-Овсієнка³². В цих працях до початку 1930-х Антигетьманське повстання було наявне як явище, хоча і подавалося як боротьба «буржуазно-поміщицької влади з дрібно-буржуазною»³³, йому не приділяли значної уваги. Між тим, автори радянських історичних праць тоді ще визнавали популярність Директорії в масах, усенародний характер повстання й досить невелику роль у ньому більшовиків. М. Яворський прямо писав: «ЦК КПУ і РВК на цей раз спізналися — повстання почалося не під їхніми лозунгами, а Директорії і об'єднало своєю стихією всіх, що стояли в опозиції до Гетьманщини, в тому числі навіть більшовицькі ревкоми на місцях»³⁴. Крім того, визнавалося, що вторгнення більшовицьких військ в Україну і створення ТРСУ³⁵ відбувалося зі значною підтримкою Кремля, а спроби повстання силами самих місцевих українських сил успіху не мали.

Однак у 1930-х рр. ставлення офіційної радянської історіографії до виступу Директорії докорінно змінилося, всі згадані автори були репресовані, а історія стала цілковито слухняним знаряддям партії. Такий стан речей тривав аж до періоду перебудови. За цей час ми можемо зауважити досить багато цікавих тенденцій щодо Антигетьманського повстання. Першою тенденцією є майже повне ігнорування повстання Директорії і приписування ключової ролі в поваленні Гетьманату більшовицьким повстанським загонам на чолі з Миколою Щорсом, як, наприклад, це роблять Андрій Лихолат³⁶ та Ілля Дубинський³⁷. Появу Директорії вони просто ігнорують, в один момент гетьманців раптово

замінюючи на петлюрівців без жодних пояснень. В інших працях появу Директорії пояснювали змовою української буржуазії з країнами Антанти, які, з огляду на непопулярність Скоропадського, вирішили замінити його на «бывших деятелей Центральной Рады, которые должны были, используя возмущение против оккупантов и правительства Скоропадского, опираясь на силы кулачества, стать у власти и спасти буржуазный строй Украины»³⁸. Також визнавалося, що Директорія своїми демагогічними лозунгами змогла перетягти на свій бік не лише «кулачество». Інколи до своєї змови української буржуазії та Антанти долучали і самого Скоропадського, який начебто сам погодився на псевдоповстання проти себе, отримавши натовість купу грошей і можливість втекти до Німеччини. Третя, вже більш наукова тенденція визнавала наявність реальної боротьби між гетьманом і Директорією, але пояснювала її просто боротьбою за владу (Микола Супруненко³⁹).

Висновки

Отже, впродовж ХХ ст. в історіографії панували найрізноманітніші погляди стосовно Антигетьманського повстання, причому базувалися ці наративи на ідеологічних переконаннях авторів праць і довгий час не мали ознак повноцінних наукових праць, а скоріше були одним з інструментів ідеологічної та політичної боротьби. З огляду на це, майже всі праці, присвячені історії Антигетьманського повстання і створені в цей період, є цікавими радше не як джерело інформації про конфлікт, а як матеріали до вивчення ідеологічної боротьби між політичними групами української еміграції, а також замкненої у собі радянської історіографії. Дуже помітним є те, що праці рясніють звинуваченнями у бік опонентів або виправданням дій тієї чи тієї сторони.

У перші десятиліття після завершення подій Української революції утворилися чотири класичні умовні течії в поглядах на Антигетьманське повстання: республіканська, гетьманська, націоналістична і радянська.

В їх розвитку ми можемо чітко простежити три етапи:

²⁹ Рыбалка, *Гражданская война*.

³⁰ Матвій Яворський, *Революція на Україні в її головніших етапах* (Харків: Держ. вид-во України, 1923).

³¹ Николай Какурин, *Как сражалась революция*, т. 2. (Москва, 1926).

³² Владимир Антонов-Овсенко, *Записки о гражданской войне*, т. 3 (Москва — Ленинград, 1932).

³³ Там само; Яворський, *Революція на Україні*, 61.

³⁴ Там само, 61–63.

³⁵ Тимчасовий робітничо-селянський уряд України.

³⁶ Андрей Лихолат, *Разгром националистической контрреволюции на Украине* (Москва: Госполитиздат, 1954).

³⁷ Илья Дубинский и Григорий Шевчук, *Червоное казачество* (Киев: Издательство политической литературы Украины, 1987).

³⁸ Сергей Найда и др., ред., *История гражданской войны в СССР: в 5 томах*, т. 3. Упрочение советской власти. Начало иностранной военной интервенции и гражданской войны. (Ноябрь 1917 г. — март 1919 г.) (Москва: Государственное издательство политической литературы, 1958), 471.

³⁹ Николай Супруненко, *Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918–1920)* (Москва: Наука, 1966).

- 1) учасники революційних подій, пишучи історичний наратив, паралельно вкладали в нього власні спогади і, що найголовніше, свої політичні переконання. Будь-яку працю, написану ними, необхідно розглядати в першу чергу як політичні памфлети, адже, хоч як це парадоксально, всі сторони конфлікту після його завершення продовжили боротьбу вже на сторінках книжок, шукаючи винних і звинувачуючи одне одного в усіх смертних гріхах;
- 2) праці писали вже не учасники або свідки подій, а професійні дослідники. Однак вони переважно залишалися під впливом ідеологічних уподобань попередньої хвилі авторів, при цьому праці набули переважно академічного змісту;
- 3) кожна зі згаданих течій тією чи тією мірою долучилася до створення сучасної української історіографії. Дослідження нині проводять виключно науковці, які мають водночас свободу слова та вільний доступ до джерел, що якісно позначилось на їхніх працях, надало їм академічного характеру. Однак і зараз ми можемо достатньо чітко простежити межі поглядів на Антигетьманське повстання. Як зауважив у своєму аналізі М. Стопчак, «амплітуда коливання історичних поглядів щодо протигетьманського повстання хоча і зменшується, та все ж ще має переважно дві протилежні точки: від повного заперечення його необхідності до тверджень про його неминучий і закономірний характер внаслідок антинародної політики гетьманського режиму»⁴⁰.

⁴⁰ Стопчак, «Повстання проти гетьмана», 109–119.

Крім того, варто зазначити, що впродовж розглянутого у статті періоду (1918–1991 рр.), безумовно, була ціла плеяда дослідників, яких ми цілком можемо назвати незалежними. Наприклад, Микола Капустянський хоча й був членом ОУН, однак у своїй праці «Похід українських армій на Київ-Одесу» займав україно-виважені позиції з мінімальною кількістю оціночних суджень. Зокрема, автор не критикував різко осіб, просто перелічував як помилки гетьманського уряду, які призвели до виступу проти нього (при цьому навіть співчував самому гетьману), так і помилки Директорії під час повстання, наводив конструктивну критику і давав поради, як варто було би, на його думку, чинити⁴¹. Так само Наталя Полонська-Василенко, хоча і була наближена до гетьманських кіл і співчувала гетьманату, однак визнавала його численні помилки і не засуджувала діячів Директорії УНР⁴². Зрештою, Матвій Стахів хоч і був дотичний до соціалістичного напрямку української еміграції, однак усе ж це не завадило йому бути досить об'єктивним дослідником, наскільки це можливо. В передмові до своєї ґрунтовної праці «Україна в добу Директорії УНР»⁴³ він заявляє: «Така праця конче потрібна тому, що після перших нарисів історії цієї доби, які мали переважно партійно-полемічний характер, не появилася друком ніяка інша праця від 1923 року і дотепер». І з огляду на сказане вище, важко не погодитися з його висновком.

⁴¹ Микола Капустянський, *Похід українських армій на Київ-Одесу* (Мюнхен, 1946).

⁴² Наталя Полонська-Василенко, *Історія України* (Мюнхен, 1972-1976).

⁴³ Матвій Стахів, *Україна в добу Директорії УНР*, т. 1 (Скредтон, 1962).

Bibliographic References

- Antonov-Ovseenko, Volodymyr. *Zapiski o hrzhdanskoj voyne*. T. 3. Moskva — Leningrad, 1932.
- Bryk, Oleksandr. *Ternystyy shlyakh Ukrayins'koho Uryadu (1918–1921)*. Vinnipeh, 1969.
- Doroshenko, Dmytro. *Istoriya Ukrayiny 1917–1923 rr.* T. 2: *Ukrayins'ka Het'mans'ka Derzhava 1918 roku*. Kyiv: Tempora, 2002.
- Dubyns'kyu, Ilya, & Hryhoriy Shevchuk. *Chervonnoye kazachestvo*. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoy literatury Ukrayiny, 1987.
- Grushevskyy, Mykhaylo. *Tvory: u 50 t.* Lviv: Vydavnytstvo "Svit", 2013.
- Fedenko, Panas. *Ukrainskyi rukh u XX stolity*. London: Nashe slovo, 1959.
- Kakurin, Mykola. *Kak srazhalas' revolyutsiya*. T. 2. Moskva, 1926.
- Kapustianskyi, Mykola. *Pokhid ukrainskykh armii na Kyiv-Odesu*. Myunhen, 1946.
- Khristyuk, Pavlo. *Zamitky i materialy do istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi: 1917–1920 rr.* T. 3. Viden, 1921.
- Konovalets, Evhen. *Prychynky do istorii Ukrainskoi revolyutsii*. Praha: nakladom Provodu ukrains'kyh natsionalistiv, 1928.
- Korolyshyn, M., ed. *Do 60-richchya Ukrayins'koyi Het'mans'koyi Derzhavy, vidnovlenoyi Pavlom Skoropadskym 29 kvitnya 1918 r.* (Toronto, 1978).
- — —. *Za vsenatsionalnu yednist. U 110-richchiya narodzhennya hetmana Pavla. U 65-richchiya vidnovlennya hetmanstva*. Toronto, 1983.
- Kushchynskiy, Antin. *Voyatski zaslugy y lytsarski chesnoty Hetmana vsiyei Ukrayiny Pavla Skoropadskoho*. Toronto, 1973.
- Lykholat, Andrey. *Razgrom natsionalisticheskoy kontrevolyutsii na Ukrayine*. Moskva: Gospolitizdat, 1954.
- Mazepa, Isaak. *Ukrayina v ohni y buri revolyutsii (1917–1921)*. Kyiv: Tempora, 2003.
- Mirchuk, Petro. *Ukrayins'ko-moskovs'ka viyna (1917–1919)*. Toronto: Politychna biblioteka Lihy vyzvolennya Ukrayiny, 1957.
- Naida, S. F., Obichkin, G. D., Petrov, Yu. P., Struchkov, A. A., & N. I. Shatagin. *Istoriya grazhdanskoj vojny v SSSR: v 5 tomakh*. T. 3. *Uprochennye sovetskoy vlasti. Nachalo inostrannoy voyennoy intervetsii i grazhdanskoj vojny*. (Noyabr' 1917 g. — mart 1919 g.). Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1958.

- Rybalka, I. K. *Grazhdanskaya vojna na Ukrainie, 1918–1920: Sb. dok. i materialov*. V 3 tomakh. Tom 1. Kniga 1: Osvoboditel'naya vojna ukrainskoho naroda protiv nemetsko-avstriyskykh okkupantov. Razhrom burzhuažno-natsionalisticheskoy direktorii. Kyiv: Naukova dumka, 1967.
- Slavynskyi, Maksym. *Istoriia Ukrainy*. Podebrady, 1933–1934.
- Solukha, Petro. *Dohovir z Moskvoyu proty hetmana Pavla Skoropadskoho (Volodymyr Vynnychenko ta Mykyta Shapoval po dopomohu do Moskvy — do Lenina)*. 1978.
- Stakhiv, Matviy. *Ukrayina v dobu Dyrektoriyi UNR*. Skrenton, 1962. T. 1.
- Stopchak, Mykola. "Povstannya proty hetmana P. Skoropadskoho y likvidatsiya Ukrainy skoyi Derzhavy: suchasna vitchyznyana istoriohrafia". *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotlyubynskyi State Pedagogical University Series History* 43 (2023): 109–119.
- Suprunenko, Nikolay. *Ocherky istorii hrazhdanskoyi voyiny i inostrannoyi voyennoyi interventsii na Ukraini (1918–1920)*. Moskva: Nauka, 1966.
- Shemet, Serhiy. "Polkovnyk Petro Bolbochan (zamytky do istoriyi Zaporozhskoho Korusu 1917–1919 rr.)". *Khliborobska Ukrainy* 4 (1923): 205.
- Polonska-Vasylenko, Nataliia. *Istoriia Ukrainy*. Myunhen, 1972–1976.
- Voinarenko, Ostap. *Do novoi Poltavy*. New York, 1955.
- Vynnychenko, Volodymyr. *Vidrodzhennya natsii (Istoriya ukraiyins'koyi revolyutsii: marts 1917 r. – hruden 1919 r.)*. Kyiv: Knyha rodu, 2008.
- Yavors'kyy, Matviy. *Revolutsiya na vkraini v yiyi holovnishikh etapakh*. Kharkiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy, 1923.

A. Vasylynychuk

HISTORIOGRAPHICAL VIEWS OF THE ANTI-HETMAN UPRISING (NOVEMBER–DECEMBER 1918) DURING THE PERIOD OF 1918–1991

Even though the Anti-Hetman uprising (November–December of 1918) was a short-term and brief military conflict nevertheless, it had a significant impact on the course of the Ukrainian revolution and gained some place in historiography. A characteristic feature of historiography dedicated to the Ukrainian revolution is that part was created by Ukrainian political emigration abroad (in the atmosphere of ideological discussion between different Ukrainian parties), and another part – in the Soviet Union under the pressure of censorship and communist ideology. Accordingly, the depiction of events of the Ukrainian Revolution both in the home country and abroad is significantly ideologized. This is also due to the Anti-Hetman uprising (November–December of 1918). The depiction of this event in historiography throughout the 20th century serves as a notable illustration of how historical narratives can be used as instruments in political and ideological struggles, and in turn, demonstrates how political contention influences the formation of scholarly historical literature.

The article highlights and provides an overview of the various perspectives on the Anti-Hetman Uprising in domestic historiography from the conclusion of the conflict until 1991. It examines the evolution and changes in these perspectives throughout the mentioned period. The article also sheds light on the major shifts and trends in approaches to studying this event during different periods of the 20th century. It analyzes the role and influence of political factors in shaping the historical narrative regarding the Anti-Hetman Uprising, as well as identifies the interplay between the political context of the time and historiographical debates.

Keywords: Anti-Hetman uprising; Ukrainian revolution; Soviet historiography; Hetman's monarchic movement.

Матеріал надійшов 26.06.2023

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)